

ANTÒNIA TRIFENA, REINA DE TRÀCIA, MATRONA D'EFES

JAUME JUAN CASTELLÓ

Universitat de Barcelona

juancastello@ub.edu

ORCID: 0000-0002-5635-3628

RESUM

Trifena, probable descendent de Marc Antoni, és un personatge amb una biografia seductora. Apareix en autors heterogenis i en circumstàncies força contradictòries: reina, vídua, viatgera, protectora de cristians. El seu nom és present en alguns dels problemes més candents de la literatura llatina i arriba a ser citat en un text canònic, la carta de Sant Pau als Romans.

PARAULES CLAU: Antònia Trifena, Cotis de Tràcia, conte de la Matrona d'Efes.

ANTONIA TRYPHAENA, QUEEN OF THRACE, MATRON OF EPHEBUS

ABSTRACT

Trifena, possibly Marc Anthony's descendent, was a personality with a suggesting biography. She is mentioned by a variety sources and in contradictory contexts. She was a queen, widow, traveller and Christian's protector. Her name appears in some of the most controversial matters of Latin literature and it is mentioned in a canonical text, the letter by Saint Paul to the Romans.

KEYWORDS: Antonia Tryphaena, King Cotys of Thrace, tale of the widow of Ephesus.

LA PROLE DE MARC ANTONI

Plutarc enceta l'últim capítol de la biografia d'Antoni afirmant que el triúmvir en morir deixà set fills, haguts dels seus tres últims matrimonis: Marc Antoni *Antyllus* i Iul·lus (*sic*) Antoni, fills de Fúlvia; les dues Antònies, major i menor, filles d'Octàvia i nebodes d'August; i els bessons Alexandre Helios i Cleòpatra Selene, juntament amb Ptolemeu Filadelf, nascuts de la unió amb Cleòpatra d'Egipte.¹ ¿Vol dir això que Antoni no tingué anteriorment altres fills, que Plutarc ho ignora o ho oculta, o que a la mort d'Antoni aquests altres fills ja l'havien precedit en la mort?

De fet, sabem que Antoni, a més de la seva relació amb Citeris (*Cytheris*), identificada amb Licoris (*Lycoris*), que fou després amant de Brutus i musa de Corneli Gal, i sense comptar altres relacions sense fruit com ara la que va mantenir amb Glafira (*Glaphyra*), va estar, abans de la seva unió amb Fúlvia, casat almenys dos cops. Primerament amb Fàdia, filla d'un llibert segons Ciceró, de la

¹ Plut. *Ant.* 87, 1.

qual va tenir un nombre indeterminat de fills,² i després amb una cosina germana seva de nom Antònia³ que li donà també almenys una filla⁴ nascuda cap a l'any 49.

Aquesta filla, anomenada també Antònia, després de l'assassinat de Cèsar va ser promesa en matrimoni al fill de Lèpid per raons polítiques,⁵ fins al punt que Cassi Dió al·ludeix repetidament a la *συγγένεια* entre Lèpid i Antoni,⁶ però finalment va ser casada l'any 34 amb un influent personatge de Tralles anomenat Pitodor.⁷ D'aquest matrimoni nasqué al seu torn una filla, Pitodoris (*Pythodoris Philometor*), que continuà a l'Orient el llinatge de Marc Antoni i fou reina consort primer del Pontos, pel seu matrimoni amb Polemó, i després, mort ja Polemó, reina de Capadòcia, com a esposa del rei Arquelau.⁸ La línia dinàstica no s'havia, doncs, trencat, i, tot i que és possible que en morir Antoni la seva filla Antònia també ja hagués mort, d'altres descendents seus continuaven vius a l'Orient i en un futur augmentarien la seva nissaga i farien valdre la seva influència.

Seran aquests parents, tan propers a la família d'August, que els historiadors moderns solen anomenar reis vassalls però que en realitat són els «cosins d'Àsia», les persones que repetidament serviran al poder per a recomposar la situació en els territoris orientals, es tracti de les regions limítrofs amb províncies romanes o de regnes fronterers amb l'altre imperi, el part, com en el cas d'Armènia.⁹

Pitodoris formava part d'un extensíssim grup de cosins, molts d'ells ocupant llocs rellevants en la jerarquia de l'estat i en tot cas molt ben situats en l'organigrama de la família imperial, de la qual probablement arribaren a

² Cic. *Phil.* 2,3; 3,17; 13,23; *Att.* 16,11,1. Sobre la legalitat del matrimoni amb Fàdia, v. G. Rizzelli, «Antonio e Fadia», a G. Traina (ed.), *Studi sull'età di Marco Antonio, Rudiae*, n. 18, Lecce, 2006, 199-220.

³ Les fonts són Ciceró (*Phil.* 2,99), Cassi Dió (44,53) i el mateix Plutarc (*Ant.* 9), per la qual cosa no és pertinent adduir ignorància de Plutarc sobre aquest matrimoni.

⁴ Quant a la filla, només Dió (44,53) en parla.

⁵ Cassi Dió (44,53). La identitat d'aquesta filla no és segura. Si es tracta d'Antònia, nascuda en 50 o 49 i promesa cap al 44, tindria en el moment del compromís 5 o 6 anys, cosa d'altra banda no infreqüent. Menys plausible sembla suposar que es tracta d'una filla d'Antoni i Fàdia per raons de prestigi social (Fàdia és filla d'un llibert). Una altra possible solució consistiria a suposar que es tracti d'una filla de Fúlvia, l'esposa d'Antoni, cosa que ens portaria a pensar en Clàudia, la noia que es convertiria després en la segona consort del futur August. D. Campanile («Pitodoride e la sua famiglia», *SCO* 56, 2010, 57-85) prefereix com a pare d'aquesta Antònia mare de Pitodoris no el triúmvir sinó el seu germà Luci Antoni.

⁶ Cassi Dió (46,38; 46,52). Recordem que la cerimònia d'esponsals comportava ja vertader parentiu d'afinitat.

⁷ Per al personatge v. *PIR*² P 1116, on es recullen també els dubtes expressats al respecte per H. Dessau.

⁸ Arquelau era, per cert, fill de Glàfira, antiga amant de Marc Antoni, i marit més endavant de Pitodoris, néta de l'amant de la seva mare.

⁹ Un valuós i bell treball de conjunt sobre la qüestió és el llibre de M. Pani, *Roma e i Re d'Oriente da Augusto a Tiberio*, Bari 1972.

destacar-se com una poderosa i sospitosa facció: els néts d'August (Gai i Luci, Júlia la Menor, Agripina i Pòstum), els néts d'Octàvia la Menor (Luci Antoni, Paulus Emili, Messal·la Barbat, Clàudia Pulcra, Domici Ahenobarb, Domícia i Domícia Lèpida, Germànic, Livil·la i Claudi) a més de Sext Apulei, net d'Octàvia la Major, cònsol del 14, casat amb Fàbia Numantina; als quals caldria afegir els néts de Cleòpatra i els de Fàdia, sense oblidar tampoc els nombrosos néts haguts dels successius matrimonis d'Escribònia, ni els dels anteriors matrimonis de Fúlvia, juntament amb els marits o esposes, sovint múltiples, de tots ells, a més de llurs famílies, en molts casos extraordinàriament variades, influents i prolífiques.

Eren a més un grup d'edats heterogènies, de manera que sabem, per exemple, que els fills de Germànic s'educaren a casa de l'àvia Antònia juntament amb els néts de la seva cosina Pitodoris, ja que, deixant de banda la diferència d'edat entre Antònia, la primera filla del triúmvir, i Antònia la Menor, la precoç edat de matrimoni de les joves nobles propiciava un ràpid desfasament d'edats entre generacions. Cosins germans i cosins segons sovint comparteixen generació.

En el cas concret de Pitodoris,¹⁰ sabem que cap a l'any 12 aC. es casà amb Polemó, rei del Pontos i del Bòsfor. Regnà juntament amb el marit i li donà almenys tres fills. Mort el marit, el succeí juntament amb un dels seus fills en el tron del Pontos cap a l'any 8/7, i es casà tot seguit, gairebé immediatament, amb el rei Arquelau de Capadòcia. Dels seus dos fills restants, l'un, Zenó, alcançà l'any 18 dC. el tron d'Armènia amb el nom de *Zeno Artaxias* per obra de Germànic, el seu cosí; l'altra, Antònia Trifena, fou casada amb el rei de Tràcia, Cotis.

ANTONIA TRYPHAENA: LA BIOGRAFIA

Trifena,¹¹ com la seva mare, ostentà diversos títols: rebé el tractament de βασιλίσσα, de filla i mare de reis, i era invocada com a κρατίστη και φιλοσέβαστος. Antònia Trifena és un personatge de certa rellevància històrica en sí mateixa, però a més el seu nom està envoltat per més d'un motiu en algunes de les polèmiques més vives que té plantejades encara avui la història política i la de la literatura.

Tàcit¹² narra de manera sucinta el repartiment per part d'August del regne de Tràcia entre Rescuporis (*Rhescuporis*) i el seu nebot Cotis, les insídies tramades per Rescuporis contra Cotis, la mort de Cotis a mans del seu oncle, i el judici i desterrament de Rescuporis, mort finalment a Alexandria en circumstàncies poc clares.

¹⁰ *PIR*² P 1114.

¹¹ *PIR*² A 900.

¹² Tàcit, *Ann.* 2, 64-68.

L'acusació contra Rescuporis davant del senat a Roma va córrer a càrrec de l'esposa de Cotis, el nom de la qual Tàcit calla. Antònia Trifena es troba, doncs, a Roma, acompanyada sens dubte dels seus fills, en el moment del judici, i probablement, un cop acabat el judici amb la condemna de Rescuporis, resta a la ciutat durant un llarg període, potser fins que Calígula accedeix al tron i restitueix els seus parents als regnes orientals. Tanmateix, durant el regnat de Tiberi el regne de Tràcia es mantindrà dividit, essent-ne assignada una part al fill de Rescuporis, Remetalces (Rhoemetalces), i l'altra als fills de Cotis i Trifena, que essent menors d'edat precisaran d'un regent que els serà assignat per l'emperador.

Però en Tàcit s'insinuen més coses: en la primera meitat de l'any 18, quan tot just Germànic acaba de rebre l'encàrrec dels afers d'Orient, emprèn el viatge a través de Grècia i arribat a Atenes no viatja, com Pisó, directament al seu destí sinó que inicia un periple aparentment turístic que el porta fins a «Perint i Bizanci, ciutats tràcies, els estrets de Propòntida i l'entrada del Pontos».

No sembla absurd concloure que en aquesta visita de Germànic va fer necessàriament alguna cosa més que un creuer de plaer. És evident que visitaria els seus parents Trifena i Cotis i que juntament amb ells (segurament a Bizanci i amb l'assistència de Pitodoris i del propi Zenó) ultimaria els detalls d'allò que seria el seu immediat propòsit: l'entronització de Zenó, germà de Trifena, al soli d'Armènia, a la qual viatjà Germànic abans fins i tot de presentar-se davant de les legions de Síria.

Res no diu Tàcit d'aquestes reunions, de caràcter mig familiar i mig d'estat, com res no diu de la més que segura visita de cortesia al procònsol d'Àsia quan es detingué a consultar l'oracle de Colofó, al costat mateix d'Efes, oracle que li predí, encertadament, un «maturum exitium».

Els fets, a penes insinuats, semblen desenvolupar-se segons un pla perfectament traçat. D'un costat, Germànic va assegurant lleialtats als confins de l'imperi i teixint una trama en la qual els lligams familiars són sempre importants (no havia estat aliè a aquesta trama, sens dubte, el casament de Pitodoris amb Arquelau de Capadòcia, a penes vídua de Polemó), però sembla que al mateix temps que Germànic va donant forma al seu tapís algú s'ocupa amb diligent nocturnitat d'anar desteixint-lo: Arquelau ha estat recentment eliminat i Cotis no trigarà en ser el proper que caurà. La qüestió, seguint el procediment insinuant de Tàcit, pot portar-se encara més lluny, fins al punt de suposar que Tiberi deliberadament deslloriga els afers d'Orient (desaparició d'Arquelau, destronament de Vonones a Armènia, assassinat de Cotis a Tràcia) a fi que Germànic no pugui negar-se a acudir-hi ni a portar-hi la solució, i més tenint present que són afers que afecten directament els seus parents. Així Tiberi d'una banda aparta Germànic dels exèrcits de Germània estroncant els seus èxits militars i de l'altra l'exposa als atzars que acabaran provocant-li la mort en un país exòtic.

No és inversemblant que el poeta Ovidi, de la mort del qual desconeixem la data exacta, fos també víctima d'aquesta situació, víctima de gran renom des del nostre punt de vista, encara que d'escàs relleu polític. Els seus penúltims intents d'obtenir el perdó van consistir en cartes, entre d'altres al rei Cotis i al seu propi gendre Suil·li, el major mèrit del qual era el seu recent càrrec de qüestor de Germànic tal vegada durant el seu consolat de l'any 12 o en alguna de les subsegüents comissions. Els últims indicis que el poeta era viu els dona pel que sembla un passatge dels *Fastos* (5, 223) on es fa menció del temple de Janus, dedicat el 18 d'octubre de l'any 17.¹³ És aquest, doncs, un *terminus post quem* per a la mort del poeta, que pogué succeir a finals del 17 o ja durant el 18, any en què es registra la visita de Germànic a Bizanci. Si la mort d'Ovidi fou deguda a causes naturals o a d'altres motius no consta, però cap indicati ens permet suposar que res que resultés grat a Germànic (la vida d'Ovidi, per exemple, si és que encara era viu) tingués possibilitats de mantenir-se dempeus gaire temps, sobretot un cop apartats Cotis i Trifena del regne de Tràcia.

Sabem que, després d'un temps, els fills de Cotis finalment recuperaren el tron del seu pare. Hagueren d'esperar, així i tot, que passés el llarg parèntesi del regnat de Tiberi i que es cenyís la diadema imperial el seu august cosí Gai Calígula, educat amb ells i, com ells, rebesnets d'Antoni, plançó de la mateixa nissaga. I pel que fa a Trifena, podem imaginar-la a Roma, allotjada a l'acollidora casa d'Antònia, la germana de l'àvia, i retornant, ja molts anys després, acompanyant els seus fills, als seus regnes orientals, quan l'època els fou propícia. Sabem per algunes encunyacions monetàries que Trifena compartí durant un temps, almenys nominalment, el regne recuperat amb els seus fills, però pel que sembla, la història del personatge no s'atura aquí sinó que en poc temps adquireix un marcat caràcter de llegenda.

ANTÒNIA TRIFENA AMB SANTA TECLA I SANT PAU

El nom de Trifena apareix una mica més endavant en una font d'historicitat discutida però de gran difusió a l'antiguitat. Els *Fets Apòcrifs dels Apòstols* solen presentar-se com un tipus de literatura novel·lesca (περίοδοι) no exempta d'alguns nuclis de veritats històriques. Ens interessen especialment els *Acta Pauli*, un dels episodis integrants dels quals, els *Acta Pauli et Theclae*, ens ofereix dades

¹³ Considerant el temps que la notícia trigaria a arribar a Tomis, hom pot suposar que Ovidi continuava viu a finals del 17. Moriria, doncs —aquesta és l'opinió majoritària— en el decurs de l'any següent. Tot i que R. Syme (*History in Ovid*, p. 47) argumenta que és poc versemblant que el poeta, que ignora el segon consolat de Germànic per a l'any 18, posés tant èmfasi en la menció de la dedicació del temple de Janus. A més, tampoc no consta que Ovidi arribés a complir els 60 anys, cosa que s'hauria esdevingut durant la primavera del 18. Per tot plegat, conclou que Jeroni tal vegada no estigui equivocant quan proposa el 17 com a data de la seva mort. Però això és tot: arguments *ex silentio*.

rellevants sobre un personatge que podria coincidir amb el nostre. La datació d'aquest relat està subjecta a discussió i sol atribuir-se a l'últim terç del segle II dC. Les opinions, però, no són unànimes. Amb arguments no menyspreables (un d'ells precisament l'aparició en el text d'una reina anomenada *Tryphaena*, parent de l'emperador [Claudi]), s'ha proposat datar el relat cap als últims anys del segle I, entre els anys 60 i 90, i en qualsevol cas el fons de la història (s'admet que cap de les redaccions conservades pot tenir-se per autèntica) sol considerar-se com el més antic dels escrits cristians qualificats d'apòcrifs per l'Església i com a l'obra cristiana de major antiguitat llevat de les *Cartes* de Sant Pau.¹⁴

Independentment de tota consideració doctrinal o de quina sigui finalment la datació de l'escrit, en aquest relat apareix una dama riquíssima, de nom *Tryphaena*, de la qual hom destaca el seu parentiu amb l'emperador (recordem que certament, en el cas d'Antònia Trifena, la mare d'ella i l'emperador Claudi són cosins germans), protegint al seu domicili la verge Tecla abans de la seva prevista execució a l'amfiteatre. L'episodi se situa a Antioquia de Pisídia cap a l'any 48 dC. en el decurs del segon viatge de l'apòstol Sant Pau.

Trifena protegeix Tecla poc després que se li hagi aparegut en somnis la seva difunta filla Falconil·la, la qual invita la seva mare a acollir Tecla a fi que ella mateixa pugui, gràcies a aquesta bona acció de la seva mare, rebre acollida entre els benaurats. Trifena és, a més, segons les seves pròpies paraules, vídua.

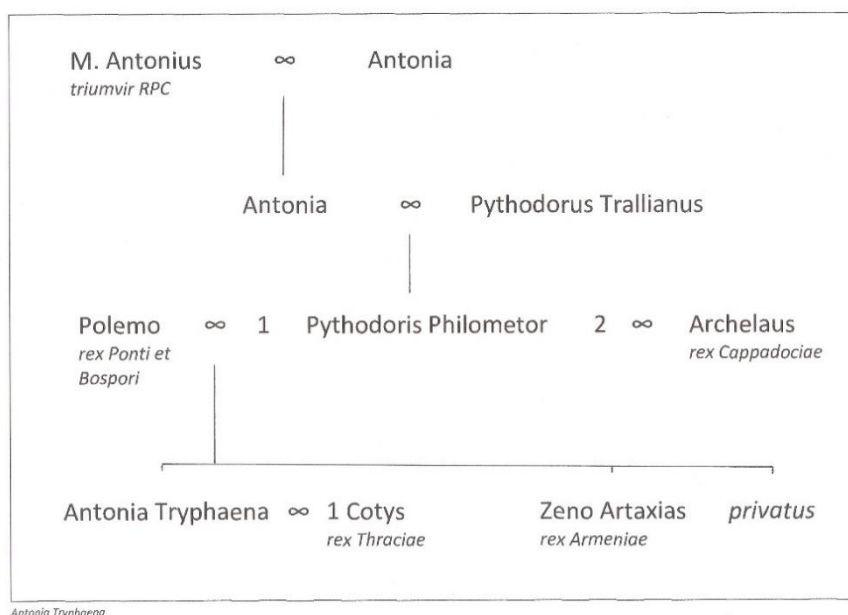
Si la Trifena dels *Acta Pauli et Theclae* és el nostre personatge, hem de prendre nota d'una novetat: la més o menys recent viduïtat de Trifena no ha d'entendre's referida al seu primer marit Cotis, ja que el nom de la filla difunta delata un ulterior matrimoni, sens dubte amb un ciutadà romà, del cognom del qual, *Falco*, se'n derivaria el nom de la filla, Falconil·la.

Aquest segon marit de Trifena, així com la seva filla Falconil·la, ja hauria, doncs, mort en el moment en què se situen els fets. De tot això no en tenim altra documentació que aquests indicis, però un segon matrimoni d'Antònia Trifena no és ni descartable ni improbable. La seva pròpia mare Pitodoris havia realitzat una operació semblant en casar-se amb Arquelau de Capadòcia quan gairebé acabava d'enviudar de Polemó.

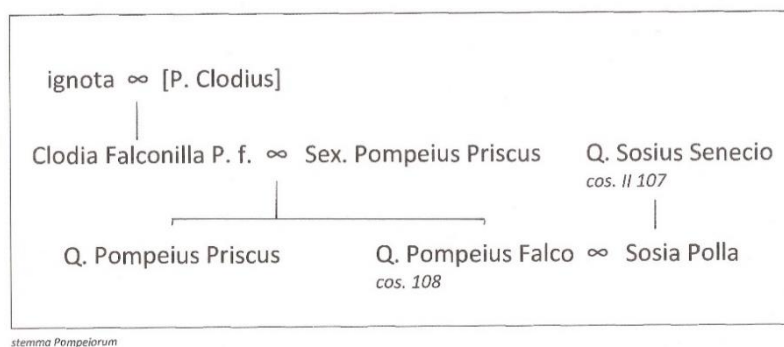
Allò que tal vegada és el més important d'aquest episodi és, però, l'aparició del nom de Falconil·la, atès que el cognom *Falco* és especialment infreqüent i entre les classes altes només es troba en una altra família, de la *gens Pompeia*, que adquirirà importància unes poques generacions més endavant.

¹⁴ S. Reinach, *Cultes, Mythes et religions*, Paris, Leroux 1905, dedica tot un capítol a la màrtir Tecla (reed. Laffont [ed. H. Duchêne] 1996, p. 903-918). V. també K. Sallmann, «L'âge de transition 117-284», a R. Herzog — P. L. Schmidt, *Nouvelle histoire de la littérature latine 4*, Brepols, Turnhout 2000, 446 ss.

Les relacions familiars de Trifena poden resumir-se en el següent esquema:

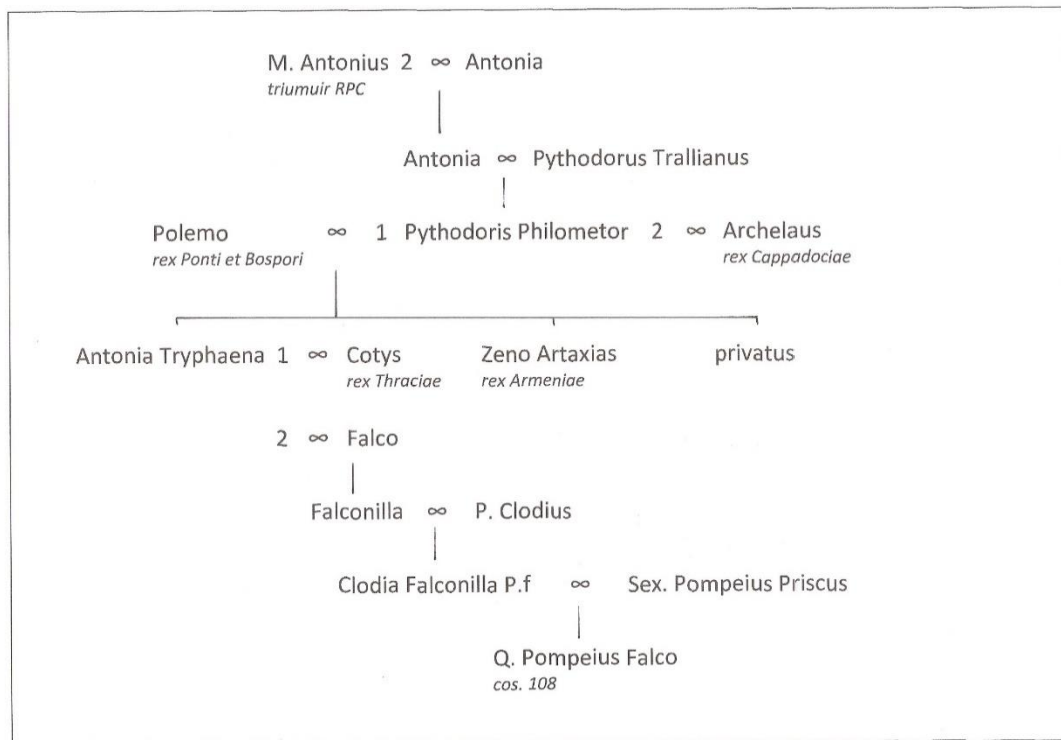

D'altra banda, el quadre de relacions familiars dels *Pompeii* de Sicília finalment quedà establert per part de W. Eck¹⁵ de la següent manera:

¹⁵ W. Eck, «Senatorische Familien der Kaiserzeit in der Provinz Sizilien», *ZPE* 1996, 109-128.

No hi hauria, doncs, especial dificultat cronològica a l'hora d'intentar conciliar ambdós arbres. Aquesta seria una possibilitat:

Si Falconilla, filla ja difunta de Trifena cap a l'any 48, tenia marit i descendència no consta. No consta tampoc el contrari. Podria ser tanmateix, com s'ha vist, que aquest fos l'origen dels *Falcones* de Sicília. En aquest cas, caldria suposar que el matrimoni entre Trifena i Falcó es concertés en un moment gairebé immediat després de la mort de Cotis, potser cap a l'any 20 o molt poc després, a fi que Falconilla pogués ser mare abans de la seva mort, una mica anterior a l'any 48.

Aquesta hipòtesi no està exempta de possibles objeccions. La principal sens dubte rau en el fet que Plutarc no al·ludeixi a la descendència antoniana de la família de Pompeu Falcó, essent Plutarc amic i hoste de Sosi, al qual dedica per cert les *Vides Paral·leles*, i essent Falcó, el cònsol del 108, gendre de Sosi.

Al mateix temps, però, i en sentit contrari, aquesta hipòtesi explica per què un personatge d'altra manera anodí com Falcó contrau matrimoni amb Sòsia, la filla d'algú tan proper a la nova dinastia regnant, i també per què el seu nét el cònsol del 169, es casarà amb Fàbia, filla de l'hereu d'Hadrià, Ceionni Còmmode, i germana del co-emperador Luci Verus.¹⁶ I aquestes raons continuaran quan el seu besnét l'any 193, després de la mort de l'emperador Còmmode, arribarà a tenir esperances d'accedir al tron imperial; i s'estendran amb les aspiracions

¹⁶ Aquest matrimoni, purament hipotètic, explicaria *Hist. Aug. Pert.* 10, 1-2 (*Falco... dum sibi quidam servus, quasi Fabiae Sosique filius, ex Ceionii Commodi familia...*).

frustrades d'Avidi Cassi i més tard de Regalià, emparentats tots dos amb aquesta família, i per això mateix, l'un i l'altre de remota ascendència antoniana.¹⁷

TRIFENA, MATRONA D'EFES

Una altra font inesperada podria potser ajudar a completar el retrat de Trifena. Als capítols 111 i 112 del seu relat novel·lat desenvolupa Petroni la famosa faula de la matrona d'Efes. El narrador és el personatge d'Eumolp, i entre l'auditori, a banda dels habituals personatges de l'obra, hi ha dues figures noves, Licas i Trifena, ambdós amb noms parlants molt suggerents.¹⁸

Licas es presenta com un ric comerciant a bord del vaixell del qual és propietari viatgen els personatges de l'acció. Trifena és una bella dama, una dona qualificada d'*exul*, que es transllada en vaixell d'un lloc a un altre per plaer,¹⁹ i que acompanya Licas en la seva travessa en direcció a Tarent. Tots dos exhibeixen un delit sexual suficientment exagerat com perquè tota invocació de sentiments de pudor tant per part de l'un com de l'altra sigui rebuda amb incredulitat.

I tanmateix quan Eumolp, en un nou rampell d'inspiració, relata el conte de la Matrona d'Efes, Licas reacciona indignat davant de la debilitat de la dona i de la seva escassa fermesa a l'hora de preservar la seva virtut. Trifena, per contra, no pot evitar que li envaeixi les galtes un intens rubor. ¿Què ens insinua, doncs, l'autor amb aquesta inesperada reacció d'ella? Sens dubte, Trifena ha identificat en el relat d'Eumolp²⁰ una descripció de la seva pròpia vida anterior, el retrat d'una dona suposadament virtuosa que enviuda i intenta amb totes les seves forces mantenir-se fidel al difunt marit fins que la casual i inoportuna aparició d'un romà jove i ben plantat pot més que la seva feble voluntat de mantenir-se casta.

Hi ha hagut —és cert— intents diversos d'atribuir una personalitat real a aquest personatge petronià, atïats segurament per l'explicació que fa Tàcit arran del procediment narratiu de l'autor de la novel·la, segons el qual «*flagitia principis sub nominibus exoletorum feminarumque et nouitatem cuiusque stupri perscripsit*»,²¹ és

¹⁷ Efectivament, les pretensions d'assolir el soli imperial per part d'Avidi Cassi, i també les de Regalià una mica més tard, es fonamentaran i explicaran, entre d'altres motius, en el parentiu de tots dos amb aquesta família. És immensament aclaridor per als fets del cap d'any del 193 el brillant article d'E. Champlin, «Notes on the heirs of Commodus», *AJPh* 100, 2, 1979 288-306. Sobre Avidi Cassi, és útil el llibre de Maria Laura Astarita, *Avidio Cassio*, Roma 1983, especialment el quadre de la p. 33. Per a Regalià *PIR*² R 36.

¹⁸ A. Barchiesi, «Il nome di Lica e la poetica dei nomi in Petronio», a *Materiali e discussioni per l'analisi dei testi classici* 12, Pisa, Giardini 1984 169-175.

¹⁹ Petr. *Sat.* 101, 3-5.

²⁰ Per a major escarni, Eumolp és el nom d'un avantpassat de l'antic marit de Trifena, Cotis de Tràcia, segons ens recorda Ovidi (*Pont.* 2, 9, 2), és a dir, que el relat es posa jocosament en boca de l'espectre del difunt marit.

²¹ Tac. *Ann.* 116, 19, 3.

a dir, que se suposa que els personatges de Petroni amaguen persones reals relacionades amb l'emperador i amb les seves disbauxes. Cal assenyalar que en aquest moment ja s'ha canviat d'emperador, però Neró és també un membre de la mateixa línia de parentiu i, a sobre, pels dos costats: besnet d'Antoni per la banda paterna alhora que rebesnet per la materna.

D'entre aquests intents d'identificació destaca la proposta de R. Verdière,²² el qual considera que sota el nom de Trifena s'hi amaga Júnia Silana. L'autor desgrana els elements coneguts de la vida de Silana i conclou que entre les dues dones hi ha almenys un parell de característiques que les equiparen: d'una banda, totes dues són qualificades pels seus respectius biògrafs, Tàcit i Petroni, d'insignes per la seva bellesa; i també totes dues són exiliades i se les pot situar a les proximitats de Tarent. Un tercer element de semblança és, segons Verdière, que el nom de Trifena va lligat a una Trifena parenta de l'emperador (la nostra Antònia Trifena, per cert) i recorda que Silana també hi estava emparentada.

Vint anys més tard, en un breu article, B. Baldwin²³ posa l'èmfasi en el fet que les similituds biogràfiques entre la Trifena del Satiricó i l'Antònia Trifena històrica són més que patents. En una divertida giragonsa arriba a proposar al lector que substitueixi en el relat petronià el nom de Gitó pel de Tecla a fi de comprovar el grau de semblança. Al nostre entendre, afegint-nos a la tesi de Baldwin respecte a la identificació d'ambdues Trifenes, el veritable element de semblança consistiria en tot allò que narra Petroni en l'episodi de la matrona d'Efes.

És versemblant, doncs, que Trifena, nascuda entre els anys 13 i 8 aC., hagués contret, poc després de la mort del seu marit Cotis cap a l'any 18, matrimoni amb un romà, tal i com ens convida a suposar la faula narrada. D'aquest matrimoni podria haver nascut la seva filla Falconil·la, que, segons la versió dels *Acta Pauli et Theclae*, li suplicà en un somni que protegís Tecla, gran admiradora i fervent seguidora de l'apòstol Sant Pau. Pogué també sens dubte, arrel d'aquest episodi en què conegué la força de la fe de Tecla, integrar-se entre els adeptes a la nova secta religiosa dels cristians, i pogué, a parer de Reinach, rebre el sagrament del baptisme de mans de la pròpia Tecla. Tot això, ja cap a l'any 48 dC, quan ella ja tenia una edat aproximada d'entre 55 i 60 anys.

TRIFENA EN EL CÀNON CRISTIÀ

La seva presència d'ara endavant, sigui a la seva pàtria sigui a Roma, no està documentada amb certesa. No sabem res tampoc sobre la data ni les circumstàncies de la seva mort.

²² R. Verdière, «La Tryphaena du Satyricon est-elle Junia Silana?», *Latomus* 15, 1956, 251-258.

²³ B. Baldwin, «Petronius' Tryphaena», *Eranos* 74, 1976, 53-57.

La condició de desterrada que li atribueix Petroni no es pot, almenys de moment, justificar en cap tipus de condemna documentada, i, a més, *exul* és un terme multivalent que també pot referir-se a una absència voluntària de la pàtria d'origen. Al mateix temps, la possibilitat que els seus descendents fossin els *Falcones* de Sicília, i que els *Pompeii Sosii* del segle II siguin els continuadors d'aquesta estirp règia, és una hipòtesi sense proves per ara, com ho són altres aspectes de la descendència d'Antoni. De fet, hem apuntat abans que en el cas de Fàdia no és descartable del tot que els seus fills haguessin estat utilitzats per a operacions d'afinitat política.²⁴ Tot, doncs, o gairebé tot, queda en el terreny de la suposició.

Tanmateix, quan ella ja devia tenir entre els 62 i els 70 anys, en una nova font apareix un personatge que podria coincidir amb la nostra Trifena. Aquest cop la font és un text canònic i se suposa escrit per la pròpia persona de Sant Pau. Quan l'any 58 l'apòstol escriu la *Carta als Romans*, consigna al final de l'escrit una llista amb els noms d'una sèrie de cristians, lògicament establerts a Roma, als quals per motius diversos Pau envia la seva salutació. S'ha de suposar per la manera com està redactada la carta que coneixia personalment almenys alguns dels membres de la llista. Entre aquestes persones trobem dues dones, conegudes amb els noms de Trifena i Trifosa, a les quals envia Pau el seu personal missatge. ¿Hi ha algun motiu per creure que la Trifena que recorda Sant Pau no pugui ser aquella mateixa Trifena, parenta de l'emperador, de la qual sens dubte tingué notícia uns deu anys abans a les terres de Pisídia de boca de la seva devota seguidora Tecla?

Sembla, doncs, que la reina Trifena, després del miracle de la salvació de Tecla narrat a l'apòcrif, dona un altre gir a la seva vida i ara és protagonista d'una nova metamorfosi. Després de la seva pietosa labor com a protectora de cristians ha cobrat ara una nova etiqueta, la de cristiana ella mateixa, en una volta de rosca que li val l'honor d'ocupar un lloc principal en el cànon de les Escripures. Afegim també que segons algunes fonts podria fins i tot haver assolit l'aurèola de santa, però, pel que sembla, aquest punt es desdibuixa en les boires de la

²⁴ La referència és al prometatge d'una filla d'Antoni (i potser de Fàdia) amb el fill de Lèpid plantejat com a hipòtesi en la nota 5. D'altres han portat encara més lluny aquesta insinuació. F. Chausson no exclou la possibilitat que l'avi matern de l'emperador Antoni Pius sigui continuador d'aquesta estirp bastarda (?) antoniana. El nom de la seva filla Fadil·la unit al dels Antonins (derivat de quins Antonis?) en seria l'emergent prova. F. Chausson, «Les Aurelii Fulvii de Nimes», a *Occidents Romains*, Errance, Paris 2009, 175-190, especialment nota 45.

legenda.²⁵ Del nou estatut, però, com a fidel cristiana de la reina i matrona ja no hi ha cap dubte. És l'apòstol qui ho diu personalment: «*salutate Tryphaenam*».²⁶

²⁵ Que la santa coneguda amb el nom de Trifena de Cízic pugui identificar-se amb la reina de Tràcia és força insegur, però que ha pres la figura d'Antònia Trifena com a model és clar en múltiples detalls de la seva llegenda. Els antecedents d'Antònia Trifena a Cízic ja es troben en diverses inscripcions que recorden episodis dels anys de joventut de la reina. De fet, D. W. Roller (*Cleopatra's daughter and other royal women of the Augustan era*, Oxford, OUP 2018, p. 118-19) situa a Cízic la nostra reina els últims anys de la seva vida. Vegeu també: *IGR* 4, 144, 145, 146. Vg. *PIR*² II 900. E. Follieri, «Santa Trifena di Cizico». *Analecta Bollandiana*, 1971 (89), 343-362.

²⁶ *Rm.* 16, 12.